

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) HİCRETİ

Adnan DEMİRCAN*

Öz

Hz. Peygamber'in (s) Mekke'den Medine'ye hicreti dünya tarihinin en önemli olaylarından biridir. Ancak bu hicret Mekke'de yaşanan bazı hadiseler sonucu kararlaştırılan bir süreçtir. Allah Resûlü'nün (s) hicreti keyfî bir yer değiştirme değil, tebliğ faaliyetinin parçası ve Kureyş'in tevhide karşı direnişlerinin sonucudur.

Hz. Peygamber, hicret kararını Mekke'de verdi. Burada Medinelilerle görüşmeler yaptıktan sonra, hicret imkânı bulan bütün Müslümanları gönderip ardından tehlikeli bir yolculukla Medine'ye ulaşmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hicret, Medine, Mekke, Hz. Peygamber, Akabe

Abstract

The Hegira (Emigration) of the Prophet Muhammad (pbuh) from Makkah to Madina is one of the most important events of the the World. But this Hegira was a decided on process after some events experienced in Makkah.

The Hegira of the Prophet was not a simple journey, but it was a part of his mission and the result of the opposition of the Meccan politeist towards to the Tawhid (Oneness of the God). After meeting with some Madinians, the Prophet sent all Muslims who were able for the Hegira, then he reached to Madina after a dangerous Journey.

Key Words: The Hegira, Madina, Makkah, Prophet Muhammad, Aqabah

Giriş

Allah Elçisi'nin (s) hicreti, tarihin en önemli ve sonuçları itibariyle en etkili gelişmelerinden biridir. İlk İslâm toplumu burada son şeklini almış; Allah Elçisi'nin yetiştirdiği arkadaşlarının eliyle İslâm, bundan sonra uzak diyarlara yayılmış ve dünyanın en parlak medeniyeti daha önceki adı Yesrib olan Medine'de şekillenmiştir.

Allah Elçisi'nin hicret kararı verdiği günlerde bir kişinin yurdunu terk ederek başka yere gitmesi oldukça zor, ancak sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Muhacir, gittiği yerde bir himaye bulmadan yaşayamaz; mutlaka bir kişi ya da kabilesinin korumasına ihtiyaç duyardı.

Hz. Peygamber'in alternatif bir yurt arayışına başlaması, Mekke'de tebliğ imkânının kalmamasıydı. Amcası Ebû Tâlib'in vefatı ve diğer amcası Ebû Leheb'in Hâşimoğullarının başına geçmesinden kısa süre sonra yakınlarının kendisine verdiği

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: adnandemircan@gmail.com

desteğin azalması, onu yeni bir yurt aramak zorunda bıraktı.

Ebû Tâlib'in hayatta olduğu yıllarda birçok sıkıntıyla karşılaşılmasına rağmen Hâşimoğullarının Hz. Peygamber'e verdikleri destek devam etti. Hatırlanacağı üzere Müşrikler ambargo kararı alınca Hâşimoğulları ve kendileriyle birlikte hareket eden Muttaliboğulları, Ebû Tâlib mahallesinde bir araya gelerek karşılaşmaları muhtemel sıkıntılara karşı tedbir aldılar.

Ambargonun sona ermesinden sonra Hz. Peygamber, Mekke'ye gelen kabileler arasında tebliğ faaliyetlerini sürdürdü. Ancak bütün çabasına rağmen umduğu desteği bulamadı.

Ebû Leheb, Hâşimoğullarının lideri olduktan sonra Hz. Peygamber'e kol kanat geren bir tavır takındı. Zira lider olarak kabilesine mensup insanları koruması gerekiyordu. Onun tutumu, diğer liderler tarafından da haklı görülüyordu; ancak müspet tavır uzun sürmedi. Kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in Abdülmuttalib'in Cehennemde olduğunu söylemesi üzerine Ebû Leheb'in ona verdiği desteği çektiği ifade edilmekle birlikte¹ bu tavır değişikliğinin müşriklerle ilişkiler çerçevesinde başka sebepleri olmalıdır.

Mekkelilerin İslâm'ı kabul etmeyi reddetmeleri ve Müslümanlara dinlerini yaşayabilecekleri imkânı tanımamaları üzerine Hz. Peygamber, kendisinin de hicret edebileceği, Müslümanların dinlerini rahat yaşayabilecekleri, Mekke'yle bağlarının devamına imkân veren bir yer aramaya başladı. Bu amaçla nübüvvetin 10. yılı Şevval ayının sonlarında Tâif'e bir yolculuk yaptı. Tâif, Mekkelilerin ilişki içinde oldukları Sakîf kabilesi mensuplarının ikamet ettiği bir yerdi. Hz. Peygamber bu yolcuğa evlatlığı Zeyd b. Hârise ile birlikte çıkmıştı; ancak Tâiflilerden umduğu desteği alamadığı gibi Mekke'ye dönerken şehrin ayak takımı peşine takılarak kendisine sövüp hakaret ederek taş attılar.² Hz. Peygamber, Mekkeli iki kardeş olan Utbe ve Şeybe b. Rebîa'ya ait bir bahçeye sığınmak zorunda kaldı.

Mekke'ye dönen Hz. Peygamber, şehre birisinin koruması altında girme ihtiyacı duydu. Bu amaçla, önce Zühreoğullarından Ahnes b. Şerîk'e, onun sığınma vermeyi kabul etmemesi üzerine Âmiroğullarından Süheyl b. Amr'a, onun da kabul etmemesi üzerine Nevfeloğullarından Mut'im b. Adî'ye haber gönderdi. Mut'im, Hz.

¹ İbn Sa'd, Muhammed (230/844), *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, 2. basım, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1997, I, 164-165.

² İbn Sa'd, I, 165.

Peygamber'in talebini kabul edince onun himayesi altında Mekke'ye girdi.³

H. Peygamber'in şehre Abdümenâf'ın bir boyu olan Nevfelogullarının himayesi altında girmesinin sebebi, Hâşimoğullarından yeterli desteğe sahip olamamasıydı. Bu dönemde H. Peygamber'le Kureyş arasındaki ilişkinin daha da gerildiği anlaşılmaktadır. Bütün çabasına rağmen onlardan olumlu bir tepki alamadığı bu dönemde H. Peygamber, Mekke'ye gelen başka kabile mensuplarını davete yönelmiştir. Bu arada görüştüğü kimseler arasında Medineliler de vardı.

H. Peygamber'in Tâif yolculuğu ve Mekke'ye gelen kabilelerle görüşmesi, destek için Kureyş'e alternatif bulma gayreti içine girdiğini göstermektedir. H. Peygamber, kabilelerle yaptığı görüşmelerde Müslüman olmaları halinde dünyada ve ahirette mükâfata sahip olacaklarını söylüyordu. Âmir [b. Sa'sa'a]oğullarını İslâm'a davet ettiğinde, dinleyenlerden biri kendilerini Arapların hedefi yaptıktan sonra iktidarın onlara verilip verilmeyeceğini sordu. H. Peygamber'in iktidarın Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediğine vereceğini ifade etmesi üzerine adam, "Kendimizi senin için Arapların hedefi haline getireceğiz; sonra da iktidar başkalarının olacak öyle mi? Senin söylediklerine ihtiyacımız yok!" diyerek H. Peygamber'in teklifini reddetti.⁴

Medinelilerle Tanışma ve İslâm'ın Medine'de Yayılması

H. Peygamber'in dışarıdan Mekke'ye gelenler arasında yürüttüğü tebliğ faaliyetleri çerçevesinde Abdüleşheloğullarından Ebü'l-Hayser Enes b. Râfi''in liderliğinde Kureyşle anlaşma yapmak için Mekke'ye gelen bir grup Medineli arasında bulunan İyâs b. Mu'âz isimli bir gencin Müslüman olduğu, ancak Müslüman olduğunu gizlediği ve Buâs savaşından sonra vefat ettiği nakledilir.⁵

İslâm'ın Medine'deki ilk temeli bu gençle değil, ondan kısa bir süre sonra Mekke'ye gelen birkaç Hazrecli sayesinde atılacaktır. H. Peygamber, bir yıl sonra Mekke'ye gelen bu Hazreclilerle görüştü. Bu altı Hazrecli'nin (Bk. Tablo 1) Müslüman olması,⁶ H. Peygamber'e İslâm'ı yaymak için yeni bir kapı açtı. Hazrecliler, memleketlerine giderek orada İslâm'ı anlattılar.

³ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'r-rûsul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, 5. Basım, Kahire [1986], II, 347.

⁴ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *Sîretu'n-nebî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Kahire (t.y.), II, 33.

⁵ İbn Hişâm, II, 36-37.

⁶ İbn Hişâm, II, 37-38.

TABLO 1: Hz. PEYGAMBER'LE GÖRÜŞEN ALTI HAZRECLİ VE BAĞLI OLDUKLARI BOYLAR ⁷	
BOYLAR	GÖRÜŞMEYE KATILANLAR
Neccâr	Es'ad b. Zûrâre, Avf b. el-Hâris
Zureyk	Râfi' b. Mâlik
Selime (Sevâd)	Kutbe b. 'Âmir
Harâm (Selime)	Ukbe b. 'Âmir
Ubeyd (Selime)	Câbir b. Abdullah b. Ri'âb

Birinci Akabe Biati

İlk Müslümanların Medine'de yaptıkları davet çalışması başarılı olmuş; öyle ki, Resûlullah'ın (s) anılmadığı ev kalmamıştı.⁸ Peygamberliğin 12. yılında (m. 621) Mekke'ye gelen 12 kişilik Medinelî grup yine Akabe mevkiinde Hz. Peygamber'le görüştü (Bk. Tablo 2). Buradaki görüşmenin sonunda biat ettiler. Birinci Akabe biati, daha çok Müslüman Medinelîlerin cahiliye dönemine ait bazı davranışları terk etmelerini ve İslâm'ın yerleştirmeyi hedeflediği ahlakî davranışlara uymalarını sağlamaya yönelikti. Bu biate, savaşla ilgili ifadeler içermediği için “kadınlar biati”⁹ denir. Hz. Peygamber, biate katılanlara, “*Geliniz, Allah'a ibadette hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, kendiliğinizden uyduracağınız hiçbir yalanla kimseye iftira etmemek, hiçbir maruf işte bana asi olmamak üzere biat ediniz. İçinizden kim sözünde durursa ecri Allah'a aittir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyada cezaya uğratılırsa, bu ikâb ona kefarettir. Bunlardan birini yapıp da yaptığı fiili Allah örterse, durumu Allah'a kalmıştır. Allah dilerse onu affeder; dilerse cezalandırır.*”¹⁰ demiştir.

Birinci Akabe Biatine bir önceki yıl Hz. Peygamber'le görüşüp Müslüman olan altı Hazreclî'den beşi katılmıştı. Evs'ten ise sadece iki kişi hazır bulunmuştu. Bu durum, İslâmlaşmanın Evs arasında daha ağır yayıldığıнын bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Öte yandan Hazrec'in Buâs savaşından sonra müttefik arayışına

⁷ İbn Hişâm, II, 38-39; İbn Sa'd I, 170.

⁸ İbn Hişâm, II, 39; İbn Sa'd, I, 170.

⁹ Bk. İbn Hişâm, II, 41; İbn Sa'd, I, 171; Taberî, II, 356.

¹⁰ el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (256/870), *Sahih*, İstanbul 1401/1981, *Menâkıbu'l-ensâr* 43.

girmesi ve -Abdülmuttalib'in annesinin Hazrecli olmasından dolayı- Hz. Peygamber'in dayıları olmaları hasebiyle onun tebliğine daha çok ilgi göstermiş olmaları mümkündür.

Tablo 2: Birinci Akabe Biatine Katılan Müslümanların Adları Ve Boyları ¹¹		
Neccâr (Hazrec)	Avf b. el-Hâris, Es'ad b. Zürâre, Mu'âz b. el-Hâris	
Zureyk (Hazrec)	Râfi' b. Mâlik, Zekvân b. Abdukays	
Avf (Hazrec)	Ebû Abdurrahman Yezîd b. Sa'lebe (müt), Ubâde b. es-Sâmit	
Sâlim (Hazrec)	el-'Abbâs b. Ubâde	
Selime (Hazrec)	Ukbe b. 'Âmir	
Sevâd (Hazrec)	Kutbe b. 'Âmir	
Abdüleşhel (Evs)	Ebü'l-Heysen et-Teyyihân	
Amr b. Avf (Evs)	Uveym b. Sâ'ide	
TOPLAM		2

Mus'ab b. Umeyr'in Medine'deki Faaliyetleri

Birinci biattan sonra Hz. Peygamber, Medinelilere dinlerini öğretmesi için Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye gönderdi. Abdüddâroğullarından olan Mus'ab, Müslüman olduğu için ailesinin ciddi bir tepkisiyle karşılaşmıştı. Habeşistan'a hicret eden Mus'ab, bir süre sonra Mekke'ye geri dönmüştü. Mus'ab'ın Medine'ye gidişi oradaki İslâmlaşma sürecini hızlandırdı.

Mus'ab'ın Medine'ye gönderilmesinin öncelikli sebebi, Medineli Müslümanlara Kur'an'ı ve İslâm'ı öğretmektir. Es'ad b. Zürâre'nin misafiri olan Mus'ab, Medineli Müslümanlara imamlık da yapıyordu. Zira Evs ve Hazrecliler, kendi kabilelerinden olmayan din kardeşlerinin imamlığına rıza göstermiyorlardı.¹² Öyle anlaşılıyor ki, Mus'ab'ın dinî konularda öğretmenlik yapma ve Kur'an'ı öğretme dışında önemli bir görevi de Medine'de hassas olan kabileler arasındaki dengelerin bozulmaması için

¹¹ İbn Hişâm, II, 40-41; krş. İbn Sa'd, I, 220.

¹² İbn Hişâm, II, 42.

imamlık gibi görevleri yerine getirmektir. Öte yandan Medineli Müslümanlarla Hz. Peygamber arasındaki iletişimin sağlanmasında önemli bir role sahip olduğu da söylenebilir.

Mus'ab'ın Medine'deki tebliğ faaliyetleri sırasında Es'ad b. Zürrâre'nin desteğiyle bazı ileri gelen Medinelilerin Müslüman olmasında başarılı olması, İslâm'ın hızla yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Bunlar arasında Abdüleşhel'in liderleri olan -Es'ad b. Zürrâre'nin teyze oğlu- Sa'd b. Muâz ile Üseyd b. Hudayr gibi isimler öne çıkmaktadır.

İlk Mescidin Kuruluşu

Mescid-i Nebevî'nin inşa edildiği yer, Es'ad b. Zürrâre'nin velayeti altında olan Sehl ve Süheyl isimli iki kardeşe aitti.¹³ Burası hurma kurutmak için kullanılan bir yerdin. Hz. Peygamber'in hicretinden önce Es'ad b. Zürrâre, Müslümanların ibadet etmeleri için arazinin bir köşesine küçük bir mescit yapmıştı.¹⁴ Burası duvarla çevrilmiş olup tavanı yoktu. Kiblesi de Kudüs yönüne doğruydu. Es'ad b. Zürrâre, Müslümanlara burada namaz kıldırıyor; Hz. Peygamber'in gelişinden önce onları Cuma günü burada topluyordu.¹⁵ Bu mescit, Hz. Peygamber'in hicretinden önce Medine'de inşa edilen ilk mescittir.

İkinci Akabe Biati

Birinci Akabe biatından bir yıl sonra, peygamberliğin 13. yılında (m. 622), 73'ü erkek, ikisi kadın olmak üzere toplam 75 Medineli Müslüman Hz. Peygamber'le Akabe mevkiinde görüştü (Bk. Tablo 3). Bu görüşmeye gelen Medinelilerin çoğu Hazrec kabilesindendi.

Tablo 3: İkinci Akabe Biatine Katılan Müslümanların Adları Ve Boyları¹⁶

¹³ İbn Sa'd, I, 239; Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45.

¹⁴ el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-eşraf*, thk. Muhammed Hamidullah, 3. Basım, Kahire [1987], I, 266; İbn Hibbân, s. 142.

¹⁵ İbn Sa'd, I, 239.

¹⁶ İbn Hişâm, II, 64-75. İsimleri **koyu** yazılanlar temsilci (nakîb), *italik* yazılanlar hanım sahabîlerdir. Belâzürî, İkinci Akabe Bey'atı'na katılan müslümanların 70 erkek iki kadın olduğunu söylemektedir (I, 251. Belâzürî'nin listesi için bk. I, 240-251).

BOYLAR		BEY'ATTA BULUNANLAR	
Evs b. Hârise (Abdüleşhel)	vs	Ebü'l-Heyssem b. et-Teyyihân, Seleme b. Selâme, Useyd b. Hudayr	
Harise	vs	Ebü Burde b. Niyâr (müt.), Nuheyr b. el-Heyssem, Zuheyr b. Râfi'	
Amr b. Avf	vs	Abdullah b. Cubeyr, Ma'n b. Adî (müt.), Rifâ'a b. Abdülmunzir, Sa'd b. Hayseme , Uveyym b. Sâ'ide	
Hârise b. Sa'lebe (Neccâr)	azrec	Avf b. el-Hâris, Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd, Es'ad b. Zûrâre , Mu'avviz b. el-Hâris, Muâz b. el-Hâris Umâra b. Hazm	
Amr b. Mebzûl	eccâr, Hazrec	Sehl b. Atîk	
Amr b. Mâlik	eccâr, Hazrec	Ebü Talha Zeyd b. Sehl, Evs b. Sâbit	
Mâzin b. Neccâr	eccâr, Hazrec	Amr b. Ğuzeyye, Kays b. Ebî Sa'sa'a	
Belhâ ris b. Hazrec	azrec	Abdullah b. Revâha , Abdullah b. Zeyd, Beşîr b. Sa'd, Hallâd b. Suveyd, Hârîce b. Zeyd, Ukbe b. Amr, Sa'd b. er-Rebî'	
Beyâd a b. 'Âmir	azrec	Ferve b. Amr, Hâlid b. Kays, Ziyâd b. Lebîd	
Zurey k b. 'Âmir	azrec	el-Hâris b. Kays, Râfi' b. Mâlik , Ubâde [Abbâd] b. Kays, Zekvân b. Abdukays	
Selim e b. Sa'd	azrec	el-Berâ b. Ma'rûr , Bişr b. el-Berâ b. Ma'rûr, Cubâr [Cebbâr] b. Sahr, ed-Dahhâk b. Hârîse, Ma'kîl b. el-Munzir, Mes'ûd b. Yezîd, Sinân b. Sayfî, et-Tufeyl b. en-Nu'mân, et-Tufeyl b. Mâlik, Yezîd b. el-Munzir, Yezîd b. Hizâm	1
Sevâd b. Ğanm	azrec	Ka'b b. Mâlik	
Ğanm b. Sevâd	azrec	Ebü'l-Yeser Ka'b b. Amr, Kutbe b. 'Âmir, Sayfî b. Sevâd [Esved], Suleym b. Amr, Yezîd b. 'Âmir	
Nâbi b. Amr	azrec	Abdullah b. Uneys (Kudâ'a, müt.), Abs b. 'Âmir, Amr b. Ğaneme, Sa'lebe b. Ğaneme, Hâlid b. Amr	
Harâ m b. Ka'b	azrec	Abdullah b. Amr , Câbir b. Abdullah b. Amr, Hudeyc b. Selâme (müt.), Mu'az b. Amr, Mu'az b. Cebel, Sâbit b. Ciz', Umeyr b. el-Hâris	
Avf b. Hazrec	azrec	el-'Abbâs b. Ubâde, Amr b. el-Hâris, Ebû Abdurrahman b. Yezîd b. Sa'lebe (müt.), Ubâde b. es-Sâmit	
Sâlim		Rifâ'a b. Amr, Ukbe b. Vehb (müt.)	

b. Ğanm	azrec		
Sâ'ide		Sa'd b. Ubâde, el-Munzir b. Amr	
b. Ka'b	azrec		
Mâzin		<i>Ümmü Umâra Nuseybe bt. Ka'b</i>	
b. Neccâr	azrec		
Selim		<i>Ümmü Menî' Esmâ bt. Amr</i>	
e	azrec		
TOPLAM			5

Hz. Peygamber, görüşmeye amcası Abbas ile katıldı. Hz. Abbas, yaptığı konuşmada, “Bildiğiniz gibi Muhammed bizdendir. Onu, bizimle aynı görüşte olan, kavmimizden (müşrik) kimselere karşı koruduk. Kendisi kavmi arasında izzet sahibi, yurdunda ise koruma altındadır. Bununla birlikte o, size katılmayı ve sizin yanınıza gelmeyi istiyor. Onu davet ettiğiniz hususta sözünüzü tutacaksınız ve muhaliflerinden koruyacaksınız sizi yüklediğiniz sorumlulukla baş başa bırakıyorum. Eğer yanınıza geldikten sonra onu düşmanlarına teslim edip ona ihanet ederseniz, onu hemen terk edin. Çünkü o, kavmi arasında ve yurdunda izzet ve koruma altındadır.” dedi.¹⁷

Her ne kadar bu görüşmeye Hz. Abbas'ın katıldığına dair nakledilenlerin Abbasî propagandacıları tarafından ortaya atıldığı ileri sürülse¹⁸ de Abbas'ın orada bulunmaması için bir sebep görmüyoruz. O sırada Hz. Peygamber, Nevfelogullarının koruması altında Mekke'de bulunuyorsa da bu durum, amcalarıyla ilişkilerini devam ettirmesine mani değildir. Öte yandan Hz. Peygamber ile Hz. Abbas'ın daha sonraki yıllarda da iyi ilişkiler içerisinde olduklarını biliyoruz. Muhtemelen Hz. Abbas, yeğeninine mecbur kaldığı için Medine'ye gitmek istediği görüntüsünü vermemek için bu toplantıya katılmıştır.

Görüşmeler sırasında Medineli Müslümanlar, kendi hanımlarını ve çocuklarını korudukları gibi Hz. Peygamber'i de koruyacaklarına dair biat ettiler.¹⁹ Muhtevastından dolayı bu biate “savaş biati” denir.²⁰ Birinci Akabe biatında daha çok ahlakî prensipler üzerinde durulmuş; bu biatta ise siyasî hedefler amaçlanmış; böylece Hz. Peygamber'in

¹⁷ İbn Hişâm, II, 50; ayrıca bk. İbn Sa'd, I, 172.

¹⁸ Watt, Montgomery W., *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara 1986, s. 155.

¹⁹ İbn Hişâm, II, 50.

²⁰ Taberî, II, 368.

Medine'ye hicretinin temeli atılmıştır. Öte yandan biatın Medinelilere önemli sorumluluklar yüklediği de açıktır. Hz. Peygamber'in desteklenmesi, hem Medine'deki dengeleri değiştirecek, hem de başta Kureyş olmak üzere çevredeki kabilelerle ilişkilerin bozulması söz konusu olacaktır. Medineli Abbas b. Ubâde, hemşehrilerine, yaptıkları biatın anlamını bilip bilmediklerini sordu. Ardından da “Kızıl ve kara, herkesle savaşmak için biat ediyorsunuz!” diyerek işin ciddiyetini bir kez daha hatırlattı.²¹ Başka bir Medineli, daha önce Yahudilerle yapmış oldukları anlaşmaların bozulacağını hatırlatarak üstün gelmesi halinde Hz. Peygamber'in kavmine dönüp dönmeyeceğini sordu; Hz. Peygamber, bu soru üzerine Mekke'ye dönmeyeceğini açıkladı.²²

Yapılan konuşmalar, Medineli Müslümanların Hz. Peygamber'e yaptıkları biatın ne anlam taşıdığını bilerek burada bulduklarını, onun da bu görüşmeler sırasında hicret etmeye kararlı olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber, Medineli Müslümanların aralarından 12 temsilci seçmelerini istedi. Bunun üzerine dokuzu Hazrecli, üçü Evsli olmak üzere 12 temsilci seçtiler (Bk. Tablo 4). Temsilci seçilmesi, biatın taraflarına sorumluluk yüklemek ve muhatap bulmak açısından önemliydi.

TABLO 4: İkinci Akabe Biatindeki Temsilcilerin Adları Ve Boyları ²³	
azrec	Abdullah b. Amr, Abdullah b. Revâha, el-Berâ' b. el-Ma'rûr, Es'ad b. Zûrâre, el-Munzir b. Amr, Râfi' b. Mâlik, Sa'd b. er-Rebî', Sa'd b. Ubâde, Ubâde b. es-Sâmit ²⁴
vs	Rifâ'a b. Abdülmunzir, ²⁵ Sa'd b. Hayseme, Useyd b. Hudayr

Kaynaklarımızda, Mekke'de bulunan Medineli müşriklerin gizli yapılan biattan

²¹ İbn Hişâm, II, 55.

²² İbn Hişâm, II, 50-51.

²³ İbn Hişâm, II, 51-53; krş. İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb (245/859), *Kitâbu'l-muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstadter, Beyrut (t.y.) [H. 1361 Haydarâbâd basımından ofset], s. 268; Belâzürî, I, 252.

²⁴ İbn Habîb Hazrec'ten 9 nakîb seçildiğini belirtmekle birlikte Hârice b. Zeyd'le birlikte 10 kişinin adını zikretmektedir. İbn Habîb, el-Kelbî'nin Râfi' b. Mâlik yerine Hârice b. Zeyd'i zikrettiğini belirtir (İbn Habîb, s. 269, 271).

²⁵ Belâzürî, Rifâ'a b. Abdülmunzir yerine Ebü'l-Heysen Mâlik b. et-Teyyihân'ın adını zikretmiştir (I, 252). İbn Habîb ise bu zatın adını Ebü'l-Heysen Mâlik b. Mâlik b. et-Teyyihân şeklinde vermiştir (İbn Habîb, s. 268).

haberdar olmadıkları, Mekkelilerin biatı öğrenmeleri üzerine onlara giderek bunun savaş ilanı anlamına geldiğini söyledikleri, Abdullah b. Ubey'in ise böyle bir biatın sözü konusu olmadığını, zira kavminin bunu kendisinden gizlemesinin mümkün olmadığını ifade ettiği nakledilir.²⁶

Öyle anlaşılıyor ki, Mekkeliler bu biatın kendileri için ifade ettiği anlamın farkındaydılar. Daha önce Mekke'den ayrılmak zorunda bıraktıkları Müslümanların, Mekke-Suriye ticaret yolunu tehlikeye sokabilecek bir yere yerleşmelerini istemiyorlardı. Bu sebeple tepkileri daha sonra da devam etti. Bir süre sonra Ebû Cehil, Mekke'ye umre yapmak için gelen Sa'd b. Mu'âz'a, "Ey Sa'd! Muhammed'le arkadaşlarını barındırdığınız halde Kâbe'yi emniyetle tavaf ediyorsun!" dedi. Sa'd, "Evet öyledir!" diye cevap verince aralarında tartışma çıktı. Bunun üzerine Ümeyye, "Ebû'l-Hakem'e karşı sesini yükseltme! Çünkü o Mekke vadisi halkının efendisidir." dedi. Bu tartışma sırasında Sa'd, Ebû Cehil'e "Eğer beni Kâbe'yi tavaf etmekten alıkoyarsan, vallahi ben de sana Şam ticaret yolunu keserim!" dedi.²⁷

Akabe biatları, Müslümanların Mekke'de karşı karşıya kaldıkları sıkıntıları gidermeleri için bir çıkış yolu sağlaması bakımından İslâm Tarihinde büyük önem taşımaktadır.

Buraya kadar anlattıklarımız göstermektedir ki, İslâm Medine'de büyük bir hızla yayılmıştır. Mekke'deki mukavemetle karşılaştırıldığında Medine'nin İslâm'a teslim olduğunu söylemek yanlış değildir. Peki, İslâm Medine'de nasıl bu kadar hızlı yayılmıştı? Kuşkusuz bunun çeşitli açılardan birçok açıklaması yapılabilir. Hicret yurdu olarak seçilen Medine'yi biraz daha yakından tanımak için İslâm öncesi durumuna kısaca bakmak yararlı olur.

İslâm'dan Önce Medine

Hicaz bölgesinin birkaç şehrinden biri olan Medine, İslâm tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Şehrin eski adı Yesrib olup Hz. Peygamber'in buraya hicretinden sonra Medinetü'n-nebî [Medinetü'r-resûl] olarak isimlendirilmiş; sonraları kısaca Medine denmeye başlanmıştır. Medine, aslında geniş bir alana yayılan birbirine yakın birçok köyden, mezradan ve kaleden oluşan bir şehirdir.

²⁶ İbn Sa'd, I, 223.

²⁷ Buhârî, *Menâkıb* 25.

Medine'nin asıl sakinlerinin Amâlika kabilesi olduğu, onlardan sonra şehre Yahudilerin, sonra da Arapların yerleştiği rivayet edilir. İslâm'ın doğduğu dönemde burada Yahudiler ve Araplar oturmaktadır. Medine'nin kuzeyinde bulunan Hayber, Fedek, Teyma ve Vâdi'l-kura gibi yerleşim yerlerinde de Yahudiler oturuyorlardı. Buna bakarak eskiden Hicaz'ın kuzeyine bir Yahudi göçünün meydana geldiği söylenebilir.

Medine'deki Yahudilerin kökeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Medine -Amâlikâlıların dağılıp kaybolmasından sonra-, m.ö. 587'de Babil kralı Buhtunnassar'ın Kudüs'ü işgal edip Yahudileri esir olarak Babil'e götürdüğü dönemde Hicaz'a göç eden Yahudilerce iskân edilmiştir.²⁸ Bir başka görüşe göre m.s. 70'te Rum Kayserlerinden Titus'un Kudüs'e saldırmasından sonra kaçan bazı Yahudi kabileleri Hicaz'a yerleşmiştir. Bu görüşlerin dışında, Medine'de oturan Yahudilerin, Yahudileşmiş Arap kabileleri olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Yahudilerin Arapça konuşmaları ve bazı kabilelerin adlarının Arapça olması, bu görüşün delillerindedir. Zamanla bazı Arapların Yahudileşmiş olabileceklerini kabul etmek mümkün ise de buradaki Yahudilerin çoğunlukla İbrani kökenli olması gerekir. Medine'deki Yahudiler, Kaynuka, Nadîr ve Kurayza olmak üzere üç büyük kabileye ayrılmaktadır. Bununla birlikte bu kabilelere bağlı olmayan ve bazı Arap kabileleriyle müttefik olan başka Yahudiler de vardı.

Medine'deki Araplar ise güney kökenli olan kardeş Evs ve Hazrec kabilelerinden oluşmaktadır. Bu kabileler, Hârise b. Sa'lebe'nin hanımı Kayle bt. Cefne'den doğan çocukları Evs ve Hazrec'in soyundan geldikleri için onlara Kayleoğulları da denirdi. Önce Tihâme'ye, oradan da kuzeye göç eden Sa'lebe b. Amr veoğulları, daha sonra Yesrib'e gittiler. Muhtemelen İslâm'ın doğuşu sırasında bir asırdan fazla zamandır Medine'de bulunuyorlardı. Onların Medine'ye daha önce geldikleri de söylenmektedir. Evs ve Hazrec kabileleri Medine'ye yerleştiklerinde Yahudilerin siyasî ve ekonomik baskısı altında kalmışlardı. Daha sonra şehirde hâkimiyeti ele geçirdiler.

İslâm'ın doğuşu sırasında Evs ve Hazrec kabileleri arasında bir süreden beri kan davası sebebiyle çatışmalar vardı. Bu mücadeleler uzun zamandır devam ediyordu.

²⁸ Bk. es-Semhûdî, Nuruddîn Ali b. Ahmed (911/1505) *Vefâ'u'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut (t.y.), I, 159-161; Özkuyumcu, Nadir, "Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Beyan Yayınları, İstanbul 1994, II, 420; Çağatay, Neşet, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 95.

Kabileler arasında meydana gelen kan davası, Evs ve Hazrec kabilelerinin şehirdeki Yahudilerle ittifaklar kurmalarına sebep oldu. Sayıları daha az olan Evsliler Kurayza ve Nadîroğullarıyla, Hazrecliler ise Kaynukâoğullarıyla ittifak kurdular.

İki taraf arasında meydana gelen çatışmaların en kanlısı Buâs savaşıdır.²⁹ Savaş, Medine'ye iki fersah uzaklıktaki Kurayzaoğullarının toprakları içinde bulunan Buâs mevkiinde meydana geldiği için bu ismi almıştır. Hz. Peygamber'in hicretinden beş ya da altı yıl önce meydana gelen bu savaş, Evs kabilesinden bir kişinin Hazrec'e sığınan bir yabancıyı öldürmesi üzerine başlamış; savaş, Hazrec kabilesinin lideri Amr'ın atılan bir okla öldürülmesi ve Evs'in zaferiyle sonuçlanmıştır.³⁰ Buâs savaşı, İslâm'ın Medinelilerle buluşma sürecinde önemli bir yere sahiptir. Yıllardır devam eden mücadele ve bu savaşta Evslilerin üstün gelmesi, Hazreclilerin yeni müttefikler aramalarına sebep oldu. Esasen şehrin aradaki düşmanlığı kaldıracak, birlik ve beraberliği sağlayacak bir lidere ihtiyacı vardı. Hz. Âişe'nin, "Buâs, Allah'ın Resûlü için hazırladığı bir gündü."³¹ sözünü bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Medine'de yaşayan kabileler birbirlerinden bağımsız bir şekilde kendilerine ait mahallelerde yaşıyorlardı. Şehrin üç tarafı bahçelerle ve bunları birbirinden ayıran çit ve alçak duvarlarla çevrili olup aralarındaki yollar çok dardı. Yahudilerin, taştan yapılmış kale olarak da kullanılabilen birkaç katlı evleri vardı.³²

Hz. Peygamber hicret ettiğinde burada bulunan Araplar daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşırken, zanaatlar ve ticaret Yahudilerin elindeydi. Evs ve Hazrec'ten başka Kurayza ve Nadîroğulları da tarım ve hayvancılıkla, Kaynukaoğulları ise silah imalatı ve kuyumculukla uğraşıyorlardı. Kaynukaoğullarının, şehrin batısında kendi isimleriyle anılan bir çarşısı mevcuttu.³³

Medine'de Yahudilikten başka yaygın dinî anlayış putperestlikti. Medineli Araplar, Mekke ile Medine arasında, Kudeyd'e yakın Müşellel denilen yerde bulunan Menât putuna saygı gösterirlerdi. Evsliler, Hazrecliler ve onların dinine uyan diğer kabileler, hac ve vakfe yaptıktan sonra saçlarını tıraş etmezler; Menât'ın yanına gelerek saçlarını burada tıraş ederlerdi. Hacılar, tıraştan sonra onun yanında ikamet ederler ve

²⁹ Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 306.

³⁰ Çubukçu, Asri, "Buâs", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 340.

³¹ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 1, 27, 46.

³² Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine", *DİA*, XXVIII, 309.

³³ Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine", *DİA*, XXVIII, 310.

haclarını bu şekilde tamamlarlardı. Medinelilerin din anlayışlarında Kureyşliler kadar tutucu olmadıklarını söylemek gerekir.

Yahudilerden ve putperestlerden başka sayıları çok olmayan Hıristiyanların mevcudiyetinden de söz edilir. Medineli bir Hıristiyan olarak zikredilen Ebû ‘Âmir, “er-Râhib” lakabıyla anılmasına rağmen muhtemelen Hz. Peygamber’in hicretinin ardından Medine’den ayrıldıktan bir süre sonra Hıristiyanlığa girmişti.

İslâm’ın Medine’de Yayılmasının Sebepleri

Hz. Peygamber’in Mekke’de ortaya koyduğu bütün gayrete rağmen İslâm’ın yayılışı çok ağır yürüdüğü halde Medine’de durumun daha farklı olduğunu görüyoruz.

İslâm’ın Medine’de yayılmasının sebeplerinden birisi, burada yaşayan iki kardeş kabile olan Evs ve Hazrec arasında yıllardan beri devam eden kan davasıdır. Yukarıda da değinildiği gibi bu kan davası nedeniyle aralarında birçok savaş meydana gelmişti. Yahudiler, Evs-Hazrec mücadelesine taraf olmuş durumdaydılar. Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden önce taraflar arasında meydana gelen Buâs savaşında Hazrecilerin yenilgiye uğraması, onları dışarıda ittifak aramaya yöneltti.

Mekke’de Hz. Peygamber’in işini zorlaştıran yapının aksine Medine’deki dinî, sosyal ve siyasî yapının İslâmî tebliğ için daha uygun olduğu görülecektir. Mekke’de mevcut olan dinî yapı ile kabileler tarafından paylaşılan sosyal, siyasî, kültürel, ekonomik ve hukukî görevler, mevcut yapının değişmesini doğurması muhtemel gelişmelere kabile liderlerinin karşı koymalarına sebep oluyordu. Oysa Medine bu yönden Hz. Peygamber’i kabule daha uygun bir durumdaydı.

Medine’de yaşayan Yahudilerin zaman zaman gelecek bir peygamberin önderliğinde Araplarla savaşacaklarını ve onları Âd ve Semûd kavimleri gibi ortadan kaldıracaklarını söyleyerek tehdit ettikleri nakledilir.³⁴ Bu rivayetler, Medineli Arapların peygamberlik ve beklenen peygamber hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in tebliğini işiten Medineliler, Müslümanlığı daha kolay kabul edecek durumdaydılar.

Medinelilerin dinlerine bağlılıkları ve din anlayışları, Mekkeliler kadar katı değildi. Bilindiği gibi Mekkelilerin dinî hayatları ile ticaretleri arasında önemli bir ilişki vardı. Hac ibadeti ve ticaret iç içe girmişti. Öte yandan Mekkelilerle müttefiklerinin (el-

³⁴ İbn Hişâm, II, 38.

Ehmâs) sahip oldukları bazı imtiyazlar vardı. Medine’de oturan Araplar ise Menât putunu yüceltirlerdi. Dolayısıyla dinî pratikleri Mekkeliler kadar canlı değildi. Bu da yeni bir dinin etkisine girmeye daha açık olmalarına imkân sağlayan etkenler arasında sayılabilir.

Doğrudan etkili olmasa da Hz. Peygamber’le Medineliler arasında sıhriyet bulunmasının, ayrıca Medineli Arapların onun yakın akrabaları olmamasının, peygamber olarak dinlenmesinde ve getirdiği mesajın kabulünde etkisi olabilir.

Medine’nin Hicret Yurdu Seçilmesinin Sebepleri

Medine’nin hicret yurdu seçilmesinin önemli sebeplerinden birisi, Mekke ile ilişkiyi tamamen koparmayı gerektirmeyecek bir yer olmasındandır. Arapların Kâbe’ye saygı göstermesi, Mekke’yi göz ardı edilemeyecek bir merkez haline getiriyordu. Oraya hâkim olan kimse, Araplarla sıcak ilişkiler geliştirme imkânına sahipti. Bu sebeple Hz. Peygamber’in Mekke’yi ihmal etmesi düşünülemez. Medine ise Mekke ile ilişkilerin devam etmesine imkân verecek bir konumdadır.

Mekkeliler açısından ticaretin hayâtî bir öneme sahip olduğunu biliyoruz. Hz. Peygamber’in hicreti rahat etmek için yapmadığını hatırlarsak, Mekkelilerle mücadelesinde kendisine avantaj sağlayacak bir yer olmasının, Medine’nin tercih nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Hatırlanacağı üzere daha önce Müslümanların önemli bir kısmı Habeşistan’a hicret edip burada rahat bir ortam buldukları halde Hz. Peygamber, orayı hicret yurdu olarak düşünmemiştir.

Medine’deki otorite boşluğu Hz. Peygamber’in burada rahat hareket etmesine imkân veren bir etkidir. Bu sebeple Medine’nin tercih edilmesinde tereddüt edilmemiştir.

Medine’de Hz. Peygamber’in ailesinin ilişki içinde olduğu Hazrec kabilesinin yaşaması, destek sağlanması açısından önemlidir. Bilindiği gibi Araplar arasında kabile dayanışmasının yanı sıra evliliklerle tesis edilen sıhriyet de toplumsal dayanışmada etkili olabiliyordu.

Nüfus potansiyeli bakımından Medine, Hicaz’daki en önemli yerleşim yerlerinden biridir. Hicret sırasında burada hatırı sayılır bir nüfus yaşıyordu. Bu da Medine’yi tebliğ için vazgeçilmez önemli bir yer haline getiriyordu.

Medine’nin Habeşistan gibi alternatiflerle karşılaştırıldığında Mekke’ye yakın

sayılabilecek bir mesafede olması da hicret yurdu olarak seçilmesinin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilebilir.

Kuşkusuz Hz. Peygamber'in Medine'yi tercih etmesinin en açık sebeplerinden biri, buradaki Müslümanlardan gördüğü destektir. Bu destek sayesinde, tebliğ yapmasına yıllarca engel olan Kureys'e karşı koyabilmiştir.

Hiz. Peygamber'den Önce Hicret Eden Müslümanlar

Müslümanların Medine'ye hicretleri genel olarak İkinci Akabe biatından kısa bir süre sonra başladı. Bazen yalnız, bazen gruplar halinde, kimi zaman gizlice kimi zaman da açıkça ve meydan okuyarak hicret ettiler. Bundan böyle Mekke fethine kadar hicret, hak-batıl mücadelesinde taraf olmanın en önemli göstergesi olarak mütalaa edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *“Kendilerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler, ‘Ne işte idiniz?’ dediler. (Bunlar), ‘Biz yeryüzünde çaresizdik.’ diye cevap verdiler. Melekler de, ‘Allah’ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya?’ dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; ne kötü bir gidiş yeridir orası! Yalnız hiçbir çareye gücü yetmeyen ve göç için yol bulamayan, gerçekten zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hariç. Çünkü Allah’ın onları affetmesi umulur. Allah, çok affeden, çok bağışlayandır. Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Elçisi için göç etmek amacıyla evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun mükâfatı Allah’a düşer. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”*³⁵

Baskıya maruz kalmaya devam edip hicret edemeyen Müslümanlar bundan dolayı sorumlu tutulmamışlar; dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için Müslümanlara mücadele etmeleri emredilmiştir: *“Size ne oldu ki, Allah yolunda ve ‘Rabbimiz! Bizi şu, halkı zalim kentten çıkar; bize katından bir koruyucu ver; bize katından bir yardımcı ver!’ diyen zavallı erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?”*³⁶

Mekke'de bulunan Müslümanların hemen hepsi Hz. Peygamber'den önce hicret ettiler. Bunun istisnalarından biri Hz. Ebû Bekir'dir. Hz. Ebû Bekir, daha önce Habeşistan'a hicret teşebbüsünde bulunmuş; ancak İbnü'd-Duğunne tarafından yoldan çevrilmiş ve onun koruması altında Mekke'ye geri dönmüştü. Bir süre sonra Mekkeliler, İbnü'd-Duğunne'den sesinin duyulmasından rahatsız oldukları için evinde ibadet

³⁵ Nisâ 4/97-100.

³⁶ Nisâ 4/75.

ederken Ebû Bekir'in sesinin duyulmasını engellemesini istediler. İbnü'd-Duğunne Mekkelilerin isteklerini Ebû Bekir'e iletince onun korumasından çıkarak Allah'ın korumasına sığındığını ilan etti. Medine'ye hicret imkânı ortaya çıkınca Ebû Bekir hicret etme arzusunu Hz. Peygamber'e birkaç kez ilettiler. Ama her seferinde Allah'ın ona bir yol arkadaşı verebileceğini söyleyerek, kendi hicretini ima etmek suretiyle hicretine mani oldu.

Medine'ye ilk hicret eden kişi Mahzûmoğullarından Ebû Seleme'dir. Ebû Seleme'nin Akabe biatından yaklaşık bir yıl önce hicret ettiği nakledilir. Ebû Seleme, eşi Ümmü Seleme ve küçük yaştaki oğluyla yola çıktı; ancak amcazadeleri olan hanımının akrabaları, eşini götürmesine izin vermeyince kendi akrabaları da küçük oğlunu annesinden ayırdılar. Bu ayrılık, bir yıl kadar sürdü; daha sonra Ümmü Seleme'nin durumuna acıyan akrabaları, kocasının yanına gitmesine izin verdiler. Bunun üzerine küçük çocuğunu da yanına alan Ümmü Seleme, Medine'ye gitmek üzere yola koyuldu. Bir süre tek başına yolculuk yaptı. Yolda karşılaştığı Abdüddâroğullarından -o sırada daha Müslüman olmamış- Osman b. Talha'nın refakatiyle kocasının yanına gitti.³⁷

Müslümanların çoğu birbirleriyle anlaşarak gizli bir şekilde Medine'ye gitmek üzere yola koyulurken Ömer b. el-Hattâb Kâbe'ye giderek meydan okuyup bir grup akrabası ve arkadaşıyla yola çıktı. Müşrikler, Hz. Ömer'in meydan okumasına karşılık vermediler.

Medine'ye daha zor şartlar altında hicret etmek zorunda kalan Müslümanlar da vardı. Mekke'ye köle olarak getirilip Abdullah b. Cüd'ân tarafından azat edilen Suheyb b. Sinan er-Rumî hicret etmek isteyince Mekkeliler tarafından engellendi. Maddî durumu iyi olan Suheyb'e malını Mekke'de kazandığını, o malları Mekke'de bırakmadan hicretine izin vermeyeceklerini söylediler. O da bütün mallarını onlara bırakarak hicret etti.³⁸

Süheyl b. Amr'ın oğlu Abdullah'ın hicreti ise epey maceralı oldu. Daha önce Habeşistan'a hicret eden Abdullah, Medine'ye hicrete izin verildiğini duyunca oraya hicret etmek için Mekke'ye döndü; ancak babası tarafından hapsedildi. Hapisten kurtulabilmek için atalarının dinine döndüğünü söyleyince babası onu hapisten çıkardı.

³⁷ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *Siretu'n-nebî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, Kahire (t.y.), II, 77-78.

³⁸ İbn Hişâm, II, 89.

Daha sonra da Bedir savaşına beraberinde götürdü. Bedir’de Müslümanlarla müşrikler karşı karşıya geldiklerinde Abdullah savaş başlamadan bir fırsatını bulup Müslümanların tarafına geçerek hicret edebildi.³⁹

Dâru’n-nedve’de Toplantı

Mekkeli Müslümanların Medine’ye hicreti, Kureyşli müşriklerin kısa sürede işin ciddiyetini anlamalarını sağladı. Hz. Peygamber’in hicret etmesi, onlar için büyük sorunlar doğurabilirdi. Meseleyi müzakere etmek amacıyla Dâru’n-nedve’de bir toplantı yapıldı. Toplantıya Kureyş’in bütün boyları katılmadı (Tablo 1). Katılımcı kabileler, daha önce meydana gelen, Mekke’deki görevlerin dağıtılması gibi ihtilaflar sırasında gerçekleştirilen ittifakların şekillendirdiği tarafgirlikle burada bulunmuşlardı. Abdüşems, Nevfel ve Esed boyları dışında kalan Abdüddâr, Mahzûm, Sehm ve Cumah boyları Mekke’deki görevlerin dağıtımını sırasında Abdüddâroğullarını destekleyen el-Mutayyabun grubunu oluşturan kabilelerdir. Abdüşems ve Nevfel kabileleri, Hâşimoğullarının akrabaları olmalarına rağmen daha önce aralarında vuku bulan gerginlikler nedeniyle onlara karşı bir tavır almışlardı.

Nevfeloğullarından üç kişinin toplantıya katılması, ilginç bir durumdur. Bunlardan biri Mut‘im b. Adî’nin oğlu, biri kardeşi diğeri ise amcasının oğludur. Hz. Peygamber’e koruma verdiği halde Mut‘im’in yakınlarının bu toplantıya katılması, bir çelişki gibi görünmektedir. Muhtemelen bu sırada Mut‘im b. Adî vefat etmiş olduğu için yakınları, korumaya aykırı bir tutum takınmış olabilirler.⁴⁰

Tablo 1: Hz. Peygamber’in Öldürülmesine Karar Verilen Toplantıya Katılan Müşrikler ve Boyları⁴¹	
BOYLAR	TOPLANTIYA KATILAN MÜŞRİKLER
Abdüşems	Ebü Süfyân b. Harb, Şeybe b. Rebî‘a, Utbe b. Rebî‘a

³⁹ el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-esrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, 3. Basım, Kahire [1987], I, 219-220.

⁴⁰ Mut‘im’in de Dâru’n-nedve’deki toplantıya katıldığı ve Bedir gazvesinden önce (Safer 2/ Ağustos 623) öldüğü söylenmektedir (Belâzürî, I, 153; Küçükaşçı, Mustafa S., “Mut‘im b. Adî”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 402). Ancak bu durumda verdiği emanla çelişen bir tutum içine girmiş olacaktır. Biz onun Dâru’n-nedve’deki toplantıdan önce vefat etmiş olabileceğini düşünüyoruz (Krş. Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s. 108).

⁴¹ İbn Hişâm, II, 93; et-Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, 5. Basım, Kahire [1986], II, 370-371. İsimleri zikredilmeden Kureyş'ten başka kişilerin de bu toplantıya katıldığı belirtilmiştir (İbn Hişâm, II, 93).

Nevfel	Cubeyr b. Mut'im, el-Hâris b. 'Âmir b. Nevfel, Tu'ayme b. Adî
Abdüddâr	en-Nadr b. el-Hâris
Esed b. Abduluzza	Ebü'l-Bahteri b. Hişâm, Hakîm b. Hizâm, Zem'a b. el-Esved b. el-Muttalib
Mahzûm	Ebü Cehl b. Hişâm
Sehm	Munebbih b. el-Haccâc, Nubeyh b. el-Haccâc
Cumah	Umeyye b. Halef

Görüşmenin temel konusu Hz. Peygamber'in nasıl etkisiz hale getirileceğiydi. Hapse atılması ya da sürülmesi yönündeki öneriler, kabul görmedi. Kesin çözüm olarak görünen tek yol, öldürülmesiydi. Fakat bunu gerçekleştirmek kolay değildi. Zira Hâşimoğullarından birisinin öldürülmesi, Mekke'de önü alınamaz düşmanlıklara ve kan davalarına sebep olabilirdi. Bunun için Ebû Cehl'in önerisiyle her kabileden güçlü bir gencin bu iş için görevlendirilmesine karar verildi. Böylece Hâşimoğulları bütün kabilelerden intikam alamayacakları için diyet alarak barış yapmak zorunda kalacaklardı.⁴²

Bazı kaynaklarda Şeytan'ın bu toplantıya Necidli bir yaşlı suretinde katıldığı ve Hz. Peygamber'in öldürülmesi görüşünü desteklediği nakledilmekteyse⁴³ de bunun doğru olmasını muhtemel görmüyoruz. Şeytanın insan suretinde görünüp görünemeyeceği meselesi bir yana, yabancı birisinin böylesine gizli bir toplantıya katılabileceğini kabul etmek doğru olmasa gerektir. Öte yandan Hz. Peygamber'in öldürülmesi fikrini veren kişinin Necidli yaşlı bir kimse olduğu ve bu kişinin şeytan sanıldığı da rivayet edilerek⁴⁴ bu husustaki tereddüde işaret edilmiştir.

Kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in söz konusu toplantıdan nasıl haberdar olduğu hususunda farklı rivayetler nakledilir. Genellikle Hz. Cebrail'in Hz. Peygamber'i toplantıdan haberdar ettiği anlatılır.⁴⁵ “*Kâfirler seni tutup bağlamaları, öldürmeleri ya da sürmeleri için sana tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir.*”⁴⁶ ayetinin bu sırada nâzil olduğu rivayet edilir.⁴⁷ Bir rivayete göre ise Zühre kabilesinden birisiyle evli olan Resûlullah'ın büyük halası Rukayka bt. Sayfi b. Hâşim,

⁴² İbn Hişâm, II, 94-95; İbn Sa'd, Muhammed (230/844), *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut 1405/1985, I, 227.

⁴³ İbn Hişâm, II, 93; İbn Sa'd, I, 227.

⁴⁴ Belâzürî, I, 260.

⁴⁵ İbn Hişâm, II, 95; İbn Sa'd, I, 227.

⁴⁶ *Enfâl* 8/30.

⁴⁷ Belâzürî, I, 260.

Hiz. Peygamber'i Kureyşlilerin kararından haberdar etmiřti.⁴⁸

Hiz. Peygamber'e Suikast Teřebbüsü

Hiz. Peygamber'i öldürmekle görevlendirilen gençler onu öldürme girişiminde buldukları sıralarda Yüce Allah, Medine'ye hicret etmesine izin verdi. Müşriklerin Hiz. Peygamber'e suikast düzenlemeye karar vermeleriyle hicrete izin verilmesinin aynı zamana denk gelmesi, Hiz. Peygamber'in Mekke'de mücadele etme imkânını sonuna kadar kullandıktan sonra başka bir yol kalmadığında hicretine müsaade edildiğini söylememize imkân vermektedir.

Hicrete izin verilince Hiz. Peygamber, âdeti olmadığı halde günün sıcak bir zamanında Hiz. Ebû Bekir'in evine giderek onunla görüştü; kendisine hicrete izin verildiğini, onunla beraber hicret edeceğini söyleyince Hiz. Ebû Bekir sevinçten ağladı.⁴⁹ Hiz. Ebû Bekir, daha önce iki binek devesi satın alarak onları hazırlamıştı.⁵⁰ Bu develerden birisini Hiz. Peygamber'e vermek isteyince Peygamberimiz, deveyi ancak bedeli mukabilinde kabul edebileceğini söyleyerek satın aldı. Hiz. Peygamber'in hicret yolcuğunu yaptığı bu devesi, Kasvâ adlı devedir.⁵¹

Hicret kararı, Hiz. Ebû Bekir'in ailesi ile Hiz. Ali dışında kimseye duyurulmamıştı. Zira kararın duyulması halinde müşrikler hicreti engelleyebileceklerdi. Yolculuk sırasında kendilerine rehberlik yapmak üzere Di'loğullarından müşrik olan Abdullah b. Uraykıt'ı ücretle yol kılavuzu olarak tuttular.⁵²

Yolculuk

Hiz. Peygamber ile Hiz. Ebû Bekir, üç gün sonra Sevr dağındaki mağarada buluşmak üzere yolda binek olarak kullanacakları develeri Abdullah b. Uraykıt'a teslim ettiler.

Hiz. Peygamber, yola çıkmadan önce Mekkelilerin yanında bulunan bazı

⁴⁸ İbn Sa'd, VIII, 52.

⁴⁹ Bk. İbn Hişâm, II, 97-98; el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (256/870), *Sahih*, İstanbul 1401/1981, *Menâkıbu'l-ensâr* 45; *Libâs* 16.

⁵⁰ Bk. Belâzürî, I, 259; Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45; *Libâs* 16.

⁵¹ İbn Sa'd, I, 228.

⁵² Bk. Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (354/965), *es-Sîretu'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, thk. es-Seyyid Azîz Bey vd., Beyrut 1407/1987, s. 129.

emanetlerini sahiplerine vermek üzere Hz. Ali'ye teslim etti. Hz. Ali, kendisine verilen görevleri yerine getirdikten sonra Medine'ye gidecekti.⁵³

Hz. Peygamber, Hz. Ali'den hicret edeceği gece evinde yatmasını istedi.⁵⁴ Hz. Peygamber'i öldürmek üzere görevlendirilen gençler, gece evinin önünde pusu kurdular. Önce evine saldırıp onu öldürmeyi düşündüler; fakat daha sonra dışarı çıkmasını beklemeye karar verdiler.

Müşrikler, kapının önünde beklerken Hz. Peygamber yerden bir avuç toprak aldı ve üzerlerine serpererek aralarından geçti.⁵⁵ Onların arasından geçerken, "*Yâsîn. Hikmet dolu Kur'ân hakkı için, sen şüphesiz peygamberlerdensin. Doğru yol üzerindesin. (Bu Kur'ân) üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir. Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir. And olsun ki onların çoğu gafletlerinin cezasını hak etmişlerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar. Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalktı. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık görmezler. Onları uyarsan da uyarman da onlar için birdir, inanmazlar.*"⁵⁶ ayetlerini okuduğu rivayet edilir.⁵⁷

Müşrikler, sabah Hz. Peygamber'in yatağından Hz. Ali'nin kalktığını görünce şaşırıldılar.

Sevr Mağarasına Gidiş

Hz. Peygamber, evinden ayrılarak Hz. Ebû Bekir'in evine gitti. Onlar için Hz. Ebû Bekir'in evinde yol hazırlığı yapılmıştı. Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir, Mekke'nin güneyinde, şehre yaklaşık bir saatlik mesafedeki Sevr dağının tepesinde bulunan mağaraya gittiler.⁵⁸ Gizlilik içinde evin arkasındaki küçük bir kapıdan çıkarak oradan ayrıldılar.⁵⁹

Medine'ye gitmek üzere yola çıktığı halde Hz. Peygamber'in önce Mekke'nin

⁵³ Bk. İbn Hişâm, II, 98.

⁵⁴ İbn Hişâm, II, 95.

⁵⁵ İbn Hişâm, II, 95; İbn Sa'd, I, 228.

⁵⁶ *Yâsîn* 36/1-10.

⁵⁷ İbn Hişâm, II, 95-96.

⁵⁸ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45.

⁵⁹ İbn Hişâm, II, 98; Belâzürî, I, 260.

güneyindeki Sevr dağına gitmeyi tercih etmesi, Mekkeli müşrikleri yanıltmak ve etrafın sakinleşmesini beklemek içindi. Akabe’de Medinelerle yapılan anlaşmayı bilen müşrikler, onu evinde bulamayınca Medine yolunu kontrol altına alacakları belliydi. Bu sebeple Hz. Peygamber, zaman kazanabilmek için Medine’ye doğru yola çıkmak yerine güneye giderek izini kaybettirdi.

Aralarında Ebu Cehl’in de bulunduğu müşrikler, Hz. Peygamber’i evinde bulamayınca Hz. Ebû Bekir’in evine gittiler. Ebû Cehl, Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ’ya babasının nerede olduğunu sordu. Esmâ, bilmediğini söyledi. Bunun üzerine sinirlenen Ebû Cehl Esmâ’yı tokatladı. Tokadın şiddetinden dolayı kulağındaki küpesi fırladı.⁶⁰

Müşrikler, bütün aramalara rağmen Hz. Peygamber’i bulamayınca başına ödül koydular. Onları yakalayana ya da öldürene diyetlerini ya da yüz deve verileceğini ilan ettiler.⁶¹ Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir için ayrı ayrı ödül konduğu rivayet edilmekle birlikte,⁶² müşrikler için, başına ödül konacak kadar önemli bir düşman kabul edilen kişi Hz. Peygamber’dir. Bundan dolayı muhtemelen ödül, Hz. Peygamber için konmuş olmalıdır.⁶³

Hz. Peygamber’in mağarada bulunduğu sırada bazı olağanüstü hadiselerin meydana geldiği rivayet edilir. Ancak bunların önemli bir kısmının sonradan Müslümanların muhayyilesinde geliştiğini düşünmek yanlış değildir.

Müşriklerin Hz. Peygamber’i yakalamak için tuttuğu iz sürücülerden Kurz b. Alkame Sevr mağarasının kapısına kadar gelmiş ve orada bir örümceğin ağ ördüğünü görmüştü.⁶⁴ Müşriklerden biri, ağın Muhammed’in (s) doğumundan eski olduğunu söyledi.⁶⁵ Bunun dışında Hz. Peygamber’le Hz. Ebû Bekir’in mağarada gizlendikleri sırada izlerinin müşrikler tarafından bulunmasına engel olan başka gelişmeler de anlatılmaktadır. Örümceğin mağaranın kapısına ağ örmesi, bir ağacın Hz. Peygamber’i saklayacak şekilde mağaranın ağzında bitivermesi, güvercinlerin mağaranın girişine yuva yapması şeklinde bazı nakiller mevcutsa da⁶⁶ bunları ihtiyatla karşılamak gerekir.

⁶⁰ İbn Hişâm, II, 100.

⁶¹ Belâzürî, I, 261, 263.

⁶² Bk. Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45.

⁶³ Bk. İbn Hişâm, II, 102.

⁶⁴ Belâzürî, I, 260.

⁶⁵ İbn Sa’d, I, 228.

⁶⁶ Bk. el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn (458/1065), *Delâilü'n-nübüvve*, nşr. Abdülmü’î Kal’acî, Beyrut 1405/1985, II, 482.

İlk kaynaklarda yer alan bazı küçük kayıtların sonraları abartılmış olması kuvvetle muhtemeldir.⁶⁷

Müşrikler, mağaranın kapısına kadar geldiklerinde kendi aralarında Hz. Peygamber'in yakınlarında olup olmadığını konuşuyorlardı. Bu sırada Hz. Ebû Bekir'i bir telaş aldı; Hz. Peygamber ise onu sakinleştirmeye çalışıyordu. Hz. Ebû Bekir, mağaradan dışarıya bakıp müşriklerin ayaklarını gördüğünde heyecanla, "Ey Allah'ın Resûlü! Ayaklarının aşağısına baksalar bizi görecekler!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "*Ey Ebû Bekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne zannediyorsun?*" diye cevap verdi.⁶⁸ Kur'ânî ifadeyle olay şöyle tasvir edilmektedir: "*Eğer siz ona (Resûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir. Hani kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir." diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi; onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Allah üstündür; hikmet sahibidir.*"⁶⁹

Hz. Peygamber Sevr mağarasında üç gece kaldı.⁷⁰ Bu sürede Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah akşamları mağaraya gelerek müşriklerin konuşmalarını ve Hz. Peygamber hakkında söylediklerini onlara naklediyordu. Gece mağarada kalan Abdullah, tan yeri ağarmadan yanlarından ayrılıp geceyi Mekke'de geçirdiği intibamı vermek için şehre dönüyordu.⁷¹

Abdullah ayrıldıktan sonra Hz. Ebû Bekir'in azatlısı 'Âmir b. Fuheyre mağaranın yakınlarına getirdiği koyunları peşinden sürerek onun ayak izlerini kaybettiriyordu.⁷² Sürü oraya getirilince Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir, ihtiyaçları olan sütü de alırlardı.⁷³ Sevr mağarasında üç gün kaldıktan sonra, üçüncü gecenin sabahında daha önce rehber olarak tutulmuş olan Abdullah b. Uraykıt mağaraya geldi.

⁶⁷ Demircan, s. 125-126.

⁶⁸ Buhârî, *Fedâilu'l-ashâb* 2; *Menâkıbu'l-ensâr* 45; Müslim, *Fedâilu's-sahâbe* 1; Tirmizî, *Tefsîr* 10.

⁶⁹ *Tevbe* 9/40.

⁷⁰ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45; *Libâs* 16; krş. Belâzürî, I, 261; İbn Hişâm, II, 99, 100.

⁷¹ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45; *Libâs* 16; Belâzürî, I, 261.

⁷² İbn Hişâm, II, 99.

⁷³ İbn Sa'd, I, 229; Belâzürî, I, 260; Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45.

Yolculuk Sırasında Meydana Gelen Bazı Gelişmeler

Hız. Peygamber, peygamberliğin 14. yılı (m. 622) Rebiülevvel ayının beşinde Pazartesi günü,⁷⁴ Hız. Ebû Bekir ve yanlarında bulunan kılavuzla birlikte yola çıktı. ‘Âmir b. Fuheyre’yi de yanlarına almışlardı.⁷⁵

Hız. Peygamber’in yol kılavuzu Abdullah b. Uraykıt, onları daha az kullanılan, fakat bu yolculukları için daha emin olan sahil yolundan Medine’ye götürdü.⁷⁶ Hız. Peygamber’in bilinen ve kullanılan yoldan Medine’ye gitmesi halinde yakalanma ihtimali yüksekti. Bundan dolayı ilk anda akla gelmeyen ve pek kullanılmayan bir yol tercih edildi.⁷⁷

Kureyşlilerin Hız. Peygamber’i ölü veya diri yakalayanlara ödül verecekleri haberi, Müdlicoğullarının bulunduğu bölgede de duyulmuştu. Hız. Peygamber yola çıktıktan sonra Salı günü Müdlicoğullarının bölgesi olan Kudeyd’e ulaştı.⁷⁸ Sürâka b. Mâlik b. Cu‘şüm, kabilesi olan Müdlicoğullarından bazı adamlarla otururken, yanlarına gelen kabilelerine mensup birisinden, yaşadıkları bölge olan Kudeyd’in sahiline yakın bir yerden geçen birkaç kişinin varlığını duyunca bunların Hız. Peygamber ile arkadaşları olduklarını anladı. Adama göz kırparak susmasını istedi. Zira Hız. Peygamber için belirlenen ödülü tek başına almak istiyordu. Kısa bir süre daha oturduktan sonra kalkıp gitti.⁷⁹ Evine giden Sürâka, zırhını giyip silahını kuşanarak yola çıktı. Amacı, Hız. Peygamber’i yakalayıp Kureyşlilere teslim ederek yüz develik ödülü almaktı.⁸⁰

Sürâka’nın geldiğini gören Hız. Ebû Bekir, tedirginlik içinde, “Ey Allah’ın Resûlü! Yanımıza kadar gelindi!” dedi. Hız. Peygamber mağarada söylediği sözleri tekrar etti: “*Tasalanma! Allah bizimledir (Tevbe 9/40).*”⁸¹ Sürâka, Hız. Peygamber’in bir şeyler okuduğunu duyacak kadar yakınlarına gitti. Bu sırada atının ön ayakları kuma

⁷⁴ Belâzürî, I, 261; İbn Sa’d, I, 232.

⁷⁵ İbn Hişâm, II, 100.

⁷⁶ Bk. İbn Hibbân, s. 130.

⁷⁷ Hız. Peygamber (s), yolculuk sırasında şu yol güzergâhını izlemiştir: Mekke'nin aşağısından, Uşfân'ın aşağısından, Emec'in aşağısından, Kudeyd, el-Harrâr, Seniyyetu'l-Mere, Likf, Medlec Likf, Medlec Micâc, Mercih Micâc, Mercih, Zî Keşr, el-Cedâcid, el-Ecrad, Zî Selem, el-Abâbid, el-Fâce, el-Arc, Seniyyetu'l-‘Âir, Raim, Kubâ (İbn Hişâm, II, 104-108).

⁷⁸ İbn Sa’d, I, 232.

⁷⁹ İbn Hişâm, II, 102.

⁸⁰ İbn Hişâm, II, 103; İbn Hibbân, s. 131-132.

⁸¹ Buhârî, *Menâkıb* 25.

batmaya başladı. At, dizlerine kadar kuma battı; Sürâka, atından düştü; atını hareket ettirmeye gayret ettiyse de başarılı olamadı.⁸²

Karşılaştığı olay karşısında hayretler içinde kalan Sürâka, Hz. Peygamber'in diğer insanlardan farklı bir özelliğinin olduğuna inandı. Ondan eman diledi ve içinde bulunduğu durumdan kurtulması için Allah'a dua etmesini rica etti. Hz. Peygamber dua edince Sürâka'nın atı kumdan kurtuldu. Sürâka, Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i ele geçirmek için yürüttükleri faaliyetlerinden bahsetti. Onlara yol azığı vermek istediye de Hz. Peygamber teklifini kabul etmedi.⁸³

Sürâka, Hz. Peygamber'e kendisinden bir isteği olup olmadığını sordu; Hz. Peygamber, peşlerinden gelecek kimseleri engellemesini istedi. Enes b. Mâlik'in dediği gibi, "Sürâka, günün başında Allah'ın Peygamberi aleyhine çalışan, onun canına kasteden bir kimse iken, günün sonunda onun hayatını savunan bir silah olmuştu!"⁸⁴

Bazı kaynaklarımıza göre Sürâka, Hz. Peygamber'den kendisine bir emâname vermesini rica etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sürâka için deri parçasına yazılmış bir emâname verdi.⁸⁵ Bu emânamenin Hz. Ebû Bekir⁸⁶ veya 'Âmir b. Fuheyre⁸⁷ tarafından yazıldığı rivayet edilir. Ancak 'Âmir b. Fuheyre'nin Hz. Ebû Bekir tarafından azat edilmiş bir köle olduğu göz önünde bulundurulursa o günkü Mekke toplumunda bir kölenin okuma yazma bilmesi zor görünüyor. Hz. Ebû Bekir'in okuma yazma bildiği ve vahiy kâtibi olduğu hususu ise tartışmalıdır.⁸⁸ Diğer taraftan bazı rivayetlerde Sürâka'nın atının kuma batmasından ve diğer konuşmalardan bahsedildiği halde söz konusu emânameden bahsedilmemesi,⁸⁹ emâname hakkındaki şüpheleri güçlendirmektedir. Rivayete göre Sürâka, Huneyn savaşından sonra Hz. Peygamber'in kendisi için yazdığı yazıyı ona gösterdi ve müslüman oldu.⁹⁰ Oysa Hz. Peygamber h. 2'de Zu'l-Uşeyre gazvesi sırasında Müdliclilerin arazisine 150 veya 200 adamıyla

⁸² Bk. Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, IV, 176.

⁸³ İbn Hişâm, II, 103; Ahmed b. Hanbel, IV, 176.

⁸⁴ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45.

⁸⁵ Belâzürî, I, 263; Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45.

⁸⁶ İbn Hibbân, s. 132-133.

⁸⁷ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45; Ahmed b. Hanbel, IV, 176.

⁸⁸ Bk. A'zamî, I, 385-387. A'zamî, Hz. Ebû Bekir'in okuma yazma bildiğini ve vahiy kâtipliği yaptığını savunmaktadır.

⁸⁹ Bk. Buhârî, *Menâkıb* 25.

⁹⁰ İbn Hişâm, II, 103; Belâzürî, I, 263.

girmiş ve onlar tarafından ağırlandırılmışlardı. Müdlicliler, Hz. Peygamber'i ve arkadaşlarını ağırlamakta o kadar çaba harcadılar ki Kureyş'in kervanı kurtulup Şam'a gitti.⁹¹ Herhalde bu konukseverlikte en büyük pay, Sürâka'ya ait olmalıydı. Bu sırada Hz. Peygamber Müdlicoğulları ve Damraoğullarıyla anlaşmalar da yapmıştı.⁹² Muhtemelen sonraları bu anlaşma metniyle hicret sırasında yaşananlar arasında bir bağ kurulmuştur.⁹³ Bize göre Sürâka'nın memleketinden kaçmakta olan Hz. Peygamber'den emâname istemiş olması zor bir ihtimal olarak görünüyor. Kaynaklarımızda, Hz. Peygamber'in emânameyi kemik parçasına, (deri) kâğıt parçasına, taş parçasına veya bir bakır parçasına yazdığına dair farklı rivayetler nakledilmektedir.⁹⁴ O günkü şartlarda böyle bir belgeye ihtiyaç duyulmuş olması pek mümkün görünmediği gibi Resûlullah'ın ya da Sürâka'nın yanında yazı malzemesinin bulunmuş olması da zor bir ihtimaldir. Hz. Peygamber'in inmesi muhtemel olan bazı ayetleri yazdırmak için yanında yazı malzemesi bulundurduğu düşünülebilir; ancak bu da yurdundan kaçan birisi için pek mümkün değildir. Hz. Peygamber, daha sonraki yıllarda yola çıktığında inen ayetleri kâtiplerine yazdırma imkânına sahip olmuşsa da hicret hakkındaki rivayetlerde bununla ilgili bir bilgiye sahip değiliz.⁹⁵

Hz. Peygamber'le yolda karşılaşarlardan birisi Eslem kabilesinin liderlerinden Büreyde b. Husayb idi. Hz. Peygamber'i yakalamak için bir müfrezeyle önünü kesti; ancak kendisiyle bir süre sohbet ettikten sonra Resûlullah'ın İslâm çağrısına olumlu cevap vererek Müslüman oldu. Daha sonra mızrağına bağladığı sarığıyla Hz. Peygamber'e sancak açarak arazilerinden çıkıncaya kadar ona refakat etti.⁹⁶

Bunlardan başka yolculuk sırasında Hz. Peygamber, Talha b. Ubeydullah ile karşılaştı. Talha, Şam'a düzenlediği bir ticaret seferinden geri dönüyordu. Hz. Ebû Bekir'e Şam işi elbiseler verdi. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir bu elbiselerden giydiler.⁹⁷ Onlarla birlikte Medine'ye gitmek istediysede işlerini bitirdikten sonra hicret

⁹¹ Bk. Belâzürî, I, 287.

⁹² Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 4. Basım, İstanbul 1980, I, 472.

⁹³ Demircan, s. 133.

⁹⁴ Bk. İbn Hişâm, II, 103; Muhammed Huseyn Heykel, *Hazreti Muhammed Mustafa*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul 1948, s. 216; Mahmûd Es'ad Seydişehrî (1918), *İslâm Tarihi (Tarih-i Dîn-i İslâm)*, Sadeleştirenler: A. L. Kazancı, O. Kazancı, İstanbul 1983, s. 53.

⁹⁵ Demircan, s. 133.

⁹⁶ Önkâl, Ahmet, "Hicret", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 460.

⁹⁷ Beyhakî, II, 498. Hz. Peygamber'in karşılaştığı kişinin Zübeyr b. el-Avvâm olduğuna dair rivayetler de vardır (Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45; İbn Hibbân, s. 133).

etmesi için Mekke'ye gitmesi uygun görüldü.⁹⁸ Talha daha sonra Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in aileleriyle birlikte hicret etti.⁹⁹

Hz. Peygamber Kubâ'da

Medineliler, Hz. Peygamber'in hicret etmek üzere yola çıktığını öğrenince her gün sabah namazını kıldıktan sonra yüksek bir yere çıkıp Resûlullah'ın gelişini gözetlerler, sıcaklık epey artıncaya kadar orada beklerler; Resûlullah'ın gelmediğini görünce de bir gün sonra tekrar gelip beklemek üzere evlerine dönerlerdi. Hz. Peygamber'in Kubâ'ya ulaştığı gün de sıcak şiddetleninceye kadar beklediler; daha sonra da evlerine gittiler. Bu sırada Resûlullah'ı kendisine ait hisardan gören bir Yahudi, yüksek sesle bağırarak Müslümanlara bekledikleri kervanın gelmekte olduğunu haber verdi.¹⁰⁰ Bunun üzerine Müslümanlar tekrar toplanıp şehir dışına çıkarak Hz. Peygamber'i karşıladılar.

Hz. Peygamber, 12 Rebiülevvel Pazartesi günü Medine yakınındaki Kubâ'ya, Amr b. Avfoğullarının yanına ulaştı.¹⁰¹ Orada Külsûm b. Hidm'in evine indi.¹⁰² Kubâ'da bulunduğu sırada, Müslümanlarla sohbet etmek amacıyla Sa'd b. Heysame'nin evine giderdi. Bekâr olan Sa'd'ın evi, bekâr Muhacirlerin kaldığı bir yerdi.¹⁰³ Bundan dolayı evine "*Bekârlar Evi*" denirdi.¹⁰⁴

Hz. Peygamber, Pazartesi gününden Cuma gününe kadar Kubâ'da kalarak Cuma günü yola çıktı.¹⁰⁵ Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber Amr b. Avfoğullarının yanında 14 gün kalmıştır.¹⁰⁶ Onun Kubâ'da daha fazla kaldığına dair rivayetler de vardır.¹⁰⁷ Hz. Peygamber'in Kubâ'da 14 gün kaldığına dair rivayet, burada bir mescit yaptırdığı rivayetlerine daha uygun düşmekle birlikte bunun da tartışılabilirliğini

⁹⁸ Demircan, s. 134.

⁹⁹ Belâzürî, I, 270.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, II, 109; Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45.

¹⁰¹ Bk. İbn Hişâm, II, 108-109; İbn Sa'd, I, 233; el-Vâkîdî, Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3. Basım, Beyrut 1404/1984 [Londra 1966 basımından ofset], I, 2; Halife b. Hayyât (240/854), *Târih*, thk. Suheyl Zekkâr, Beyrut 1414/1993, s. 29; Belâzürî, I, 263.

¹⁰² İbn Hişâm, II, 110; İbn Sa'd, I, 233.

¹⁰³ İbn Hişâm, II, 110; Taberî, II, 382.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, I, 233; Taberî, II, 382.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, II, 111; Halife b. Hayyât, s. 29 İbn Sa'd, I, 236; Belâzürî, I, 263.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, I, 235; Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 46.

¹⁰⁷ Bk. Belâzürî, I, 263; İbn Sa'd, I, 226; Beyhakî, II, 501.

belirtmeliyiz. Çünkü ileride bahsedeceğimiz gibi Hz. Peygamber Cuma günü Kubâ'dan ayrılmıştır. Orada 14 gün kaldığı kabul edilirse Cuma günü Kubâ'dan ayrılması mümkün değildir. Oysa biliniyor ki Hz. Peygamber ilk Cuma namazını Kubâ'dan Yesrib'e giderken yolda kılmıştır.¹⁰⁸

Bu arada Hz. Ali, Mekke'de üç gün kalmış; Resûlullah'ın verdiği emanetleri sahiplerine iade ederek yola çıkmış ve Hz. Peygamber'e Kubâ'da yetişmiştir.¹⁰⁹

Daha önce hicret eden Muhacirlerin Ensârdan kardeşleriyle beraber Kubâ'da bir mescit inşa ettikleri ve Peygamberimizin de buraya geldiğinde bu mescitte namaz kıldığı rivayet edilir.¹¹⁰ Ancak Kubâ mescidinin Hz. Peygamber'in buraya gelişinden sonra onun tarafından inşa edildiğine dair rivayetler de vardır.¹¹¹ Hz. Peygamber'in gelişinden önce Kubâ'da bir mescidin bulunduğunu gösteren delillerden birisi, Resûlullah'ın hicretinden önce Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim'in Müslümanlara imamlık yapmasıdır.¹¹² Bize göre Hz. Peygamber'in gelişinden önce Müslümanların burada bir mescit inşa etmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü onları bir mabet inşa etmekten alıkoyacak bir engel yoktu. Belâzürî, naklettiği rivayette Hz. Peygamber'in Kubâ'da bir mescit inşa ettiğine dair bir bilgi vermemekte, hatta burada bulunduğu süre içinde Müslümanların daha önce inşa ettikleri mescitte namaz kıldığını belirtmektedir.¹¹³ Hz. Peygamber'in Kubâ'da kaldığı süre göz önüne alındığında, mescidin birkaç gün içinde inşa edilmiş olması muhtemel görünmemektedir. Belki de Hz. Peygamber bu sırada Kubâ'da mevcut mescidin tamir veya genişletme çalışmalarını yaptırmış ya da yeni bir mescidin temelini atmış olabilir.¹¹⁴

Yesrib'e Yolculuk ve İlk Cuma Namazının Kılınması

Hz. Peygamber Kubâ'dan Yesrib'e giderken Sâlim b. Avfoğullarının arazisinde Rânûna vadisinde ilk Cuma namazını kıldırdı.¹¹⁵ Hz. Peygamber ilk Cuma namazını

¹⁰⁸ Demircan, s. 138.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, II, 111.

¹¹⁰ Belâzürî, I, 264.

¹¹¹ İbn Hişâm, II, 111.

¹¹² Belâzürî, I, 264.

¹¹³ Belâzürî, I, 264.

¹¹⁴ Demircan, s. 138-139.

¹¹⁵ İbn Hişâm, II, 112.

burada kılmış olmakla birlikte Cuma namazının ne zaman farz kılındığı hususunda bazı farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre Hz. Peygamber'e Cuma namazını kılma emri Mekke'deyken gelmiş; ancak orada güven içinde ibadet etme imkânı bulunmadığı için bu namazı Mekke'de eda edememişti. Diğer görüşe göre ise Cuma namazı hicret sırasında farz kılınmıştır.¹¹⁶

Resûlullah'ın hicretinden önce Es'ad b. Zü'râre'nin teklifiyle Müslümanların Cuma günü toplandıkları, o günü Yahudilerde ve Hıristiyanlarda olduğu gibi bir arada bulunarak ve ibadet ederek geçirdikleri ifade edilir. İbn İshâk'ın naklettiği bir rivayette, Es'ad b. Zü'râre, Müslümanların Medine'de 40 kişi oldukları bir zamanda, Cuma günü onları bir araya getirmiştir.¹¹⁷ Muhtemelen Hz. Peygamber'e Cuma namazının farz kılındığının vahyedilmesinden sonra durum Medine'ye bildirilmiş; böylece Medine'deki Müslümanlar ondan önce Cuma namazını kılmaya başlamışlardı. Ancak onun kıldırıldığı ilk Cuma namazı, Kubâ'dan Medine'ye hareket ettikten sonra Rânûna vadisinde kılınmıştır.¹¹⁸

Buraya kadar anlattıklarımıza göre Hz. Peygamber 2 Rebiülevvel'de Mekke'den ayrılıp Sevr mağarasına gitmiş; 5 Rebiülevvel'e kadar orada kaldıktan sonra yola çıkmış ve 12 Rebiülevvel'de Kubâ'ya ulaşmıştır. Burada birkaç gün kaldıktan sonra 16 Rebiülevvel'de, o günkü adıyla Yesrib'e hareket etmiştir.¹¹⁹

H. Peygamber Yesrib'te

H. Peygamber, Kubâ'dan hareket etmeden önce dayıları Neccârôğullarına haber göndermiş; onlar da kılıçlarını kuşanarak gelmişlerdi. Resûlullah devesine binerek Ebû Bekir'i tergisine aldı; etrafında Ensâr ve Neccârôğulları olduğu halde şehre girdi.¹²⁰ Hangi kabilenin mahallesinden geçiyse yanlarında kalmasını teklif ederek, ona her türlü desteği sağlayacaklarını söylediler. Ancak Resûlullah, devesinin yolunu açmalarını, deveye nereye çökeceğinin emredildiğini söyledi. Resûlullah'ın devesi, Neccârôğullarından Sehl ve Süheyl adlı iki yetim kardeşe ait olan bir araziye çöktü.¹²¹

¹¹⁶ Bk. Karaman, Hayreddin, "Cuma", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 86.

¹¹⁷ İbn Hişâm, II, 43; Beyhakî, II, 441.

¹¹⁸ Demircan, s. 140.

¹¹⁹ Demircan, s. 136.

¹²⁰ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 46.

¹²¹ İbn Hişâm, II, 112-113; Belâzürî, I, 266; Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 45.

Muhtemelen Medinelilerin muazzam ilgisiyle karşılaşan Hz. Peygamber, onları kırmamak için böyle bir çözüm yolu bulmuştu. Böylece Hz. Peygamber, Medine'deki hassas dengelerin bozulmasına sebep olabilecek davranışlardan kaçınıyordu. Şehre geldiğinde Evslilere konuk olsa Hazrecliler, Hazreclilere konuk olsa Evsliler kırılacaktı. Bu hikmetli yolla iki taraf da kırılmadan mesele halledildi.¹²²

Hz. Peygamber, devesinin çöktüğü yerin yakınında evi bulunan, Neccâroğullarının bir kolu olan Hâriseoğullarından Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'nin evine misafir oldu.¹²³ Mescit inşa etmek üzere belirlenen yer de Neccâroğullarının bölgesindeydi. Neccâroğulları, Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selma'nın kabilesiydi. Selma, Neccâroğullarının Adîoğulları kolundandır. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib [Şeybe], burada büyümüşü. Hz. Peygamber'in babası Abdullah ticaret için Şam taraflarına gittiği bir yolculuk dönüşünde hastalanınca Yesrib'te, dayıları Adîoğullarının yanında bir ay kalmış; vefat edince de oraya defnedilmişti. Yine Hz. Peygamber küçüklüğünde annesiyle birlikte Medine'ye, dayızadelerinin yanına bir yolculuk yapmış ve burada bir süre kaldıktan sonra dönüşte annesini kaybetmişti. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in ailesi ile Adî b. Neccâroğulları arasındaki münasebetlerin hicretten önce de devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kendisine destek olabilecek dayılarının yanında kalmayı düşünmüş olması da mümkündür. Öte yandan Arap geleneğine göre Hz. Peygamber'in dayızadelerinin yanında kalmasının isabetli bir karar olduğu görülmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'i yanlarına kabul etme ve koruma görevi öncelikle onlara düşer. Ancak Resûlullah, meseleyi akrabalık ilişkilerine indirgememek istemiş olacak ki, Adî b. Neccâroğullarının yanlarında kalması hususundaki tekliflerini reddetmiş; onların yakınları olan Mâlik b. Neccâroğullarının yanına inmiştir.¹²⁴

Resûlullah'ın Medine'ye girişinden itibaren evinde kaldığı Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd, Hz. Peygamber'e hizmet etmek için azami derecede özen gösterdi. Resûlullah'ı evinin ikinci katına yerleştirmek istediye de o bunu kabul etmedi. Hz. Peygamber, ev

¹²² Demircan, s. 142.

¹²³ İbn Hişâm, II, 114; İbn Sa'd, I, 237.

¹²⁴ Bk. İbn Hişâm, II, 112-113.

sahiplerinin rahatsız olmaması için elinden gelen gayreti gösteriyordu.¹²⁵ Bu arada Neccâroğulları, Hz. Peygamber'e nöbetleşe yemek götürüyorlardı.¹²⁶

Mescidin inşasından sonra Hz. Peygamber, azatlıları Zeyd b. Hârise ile Ebû Râfi'i Mekke'ye göndererek ailesini getirtti.¹²⁷ Hz. Peygamber bunun için Hz. Ebû Bekir'den 500 dirhem borç almış ve ayrıca kendilerine iki deve vermişti. Hz. Ebû Bekir de oğlu Abdullah'a haber göndererek ailesini Mekke'den getirmesini istedi.¹²⁸

Zeyd b. Hârise, Hz. Peygamber'in hanımı Sevde, kızları Fâtıma ve Ümmü Külsûm'u, kendi hanımı Ümmü Eymen ve oğlu Üsâme'yi Medine'ye götürdü. Mekkeliler, şehirden ayrılmalarına engel olmadılar. Çünkü böyle bir davranış, asil insanlara yakışmazdı. Zeyd, Hz. Peygamber'in diğer kızı Zeyneb'i Medine'ye götüremedi; zira o zamanlar müşrik olan kocası Ebû'l-Âs b. Rebî tarafından alıkonmuştu. Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah ise annesi Ümmü Rûmân, kız kardeşleri Esmâ ve Âişe'yi Medine'ye götürdü.¹²⁹

Hz. Peygamber'in Medine'ye gidişi Kureyşlileri çok rahatsız etti. Orada barınmasını engellemek için hemen girişimlere başladılar. Bu amaçla o sırada Medine'de sözü dinlenen bir kimse olan Abdullah b. Ubey'e tehditkâr bir mektup yazdılar. Mektupta, Hz. Peygamber'le savaşarak onu öldürmelerini veya şehirden çıkarmalarını, aksi takdirde Mekkelilerin onlara saldırıp erkeklerini öldüreceklerini ve kadınlarını cariye olarak alacaklarını söylüyorlardı. İbn Ubey mektubu Medinelilerle müzakere ederken Hz. Peygamber'in bundan haberi olmuş; Abdullah'a giderek böyle bir durumun meydana gelmesi halinde kendilerinin zararlı çıkacaklarını hatırlatmıştır.¹³⁰

Sonuç

Hz. Peygamber'in Akabe görüşmeleriyle başlayan hicret süreci, dünya tarihinin en önemli olgularından biridir. Hicretin öneminin farkında olan Müslümanlar, Hz. Ömer döneminde hicreti, tarih başlangıcı olarak kabul etmişlerdir.

¹²⁵ İbn Hişâm, II, 116.

¹²⁶ Belâzürî, I, 267.

¹²⁷ İbn Sa'd, I, 237; Belâzürî, I, 269.

¹²⁸ Belâzürî, I, 269.

¹²⁹ Bk. Belâzürî, I, 269-270.

¹³⁰ Ebû Dâvud, *Harâc* 23; Beyhakî, III, 178-179.

Hz. Peygamber'in (s), hicreti, çok ciddi bir planlama ile elde edilmiş bir başarıdır. Hz. Peygamber'in Müslümanların lideri olarak, -Hz. Ebû Bekir hariç- hicret edebileceklerin hepsini gönderdikten sonra Mekke'den ayrılması, davasına olan bağlılığını göstermesinin yanı sıra lider olarak erdemini ortaya koymaktadır.

Hicret, Yesrib'i Medinetü'r-Resûl'e [Allah Elçisi'nin Şehri] dönüştürmüş; Hicaz'da kurulan bu yeni merkez, Müslümanların ümmeti hayata geçirmelerini sağlamıştır. İnsanlık tarihinde her göçün farklı düzeylerde etkisi olmuşsa da Allah Elçisi'nin hicreti, insanlığın mukadderatında önemli bir durak olmuştur.

Kaynakça

- el-A'zamî, Mustafa, "Asr-ı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, I, İstanbul 1994.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, 3. Basım, Kahire [1987].
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn (458/1065), *Delâilü'n-nübüvve*, nşr. Abdülmü'tî Kal'acî, Beyrut 1405/1985.
- Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine", *DİA*, XXVIII, Ankara 2003.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl (256/870), *Sahîh*, İstanbul 1401/1981.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Çubukçu, Asri, "Buâs", *DİA*, VI, İstanbul 1992.
- Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 4. Basım, İstanbul 1980.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb (245/859), *Kitâbu'l-muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstadter, Beyrut (t.y.) [H. 1361 Haydarâbâd basımından ofset], s. 268.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (354/965), *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*, thk. es-Seyyid Azîz Bey vd., Beyrut 1407/1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *Sîretü'n-nebî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Kahire (t.y.).
- İbn Sa'd, Muhammed (230/844), *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, 2. basım, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1997.
- Karaman, Hayreddin, "Cuma", *DİA*, VIII, İstanbul 1993.
- Küçükaşçı, Mustafa S., "Mut'im b. Adî", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006.
- Mahmûd Es'ad Seydişehrî (1918), *İslâm Tarihi (Tarih-i Dîn-i İslâm)*, Sadeleştirenler: A. L. Kazancı, O. Kazancı, İstanbul 1983.
- Muhammed Huseyn Heykel, *Hazreti Muhammed Mustafa*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul 1948.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî (261/874), *Sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Çağrı Yayınları: İstanbul 1413/1992.
- Önkâl, Ahmet, "Hicret", *DİA*, XVII, İstanbul 1998.
- Özkuyumcu, Nadir, "Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Beyan Yayınları, İstanbul 1994.
- Semhûdî, Nuruddîn Ali b. Ahmed (911/1505) *Vefâ'u'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut (t.y.).
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, 5. Basım, Kahire [1986].
- el-Vâkîdî, Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3. Basım, Beyrut 1404/1984 [Londra 1966 basımından ofset].
- Watt, Montgomery W., *Hizmeti Muhammed Mekke'de*, çev. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara 1986.